

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศที่จะนำมาซึ่งความเจริญทางเศรษฐกิจ มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญที่เรียกว่า Resource Based Development ในระยะที่ผ่านมาได้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ระมัดระวังจนกระทั่งเป็นผลกระทบทำให้เกิดมลภาวะ เกิดความเสื่อมโทรมและสิ้นไปของทรัพยากรธรรมชาติและส่งผลให้เกิดความสูญเสียสมดุลในระบบนิเวศ เกิดภาวะน้ำเสีย อากาศเสีย การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตจนถึงขั้นทำให้เกิดภัยพิบัติ

การสูญเสียคุณภาพทางธรรมชาติที่ได้ทวีความรุนแรงขึ้นตามลำดับนั้น ความจริงก็มีหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนได้เล็งเห็นความสำคัญในเรื่องนี้ ได้มีการรณรงค์เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ถึงภัยจากการทำลายธรรมชาติที่เกิดขึ้นให้ประชาชนได้ทราบ ประชาชนก็ได้พบเห็นและประสบด้วยตนเอง ได้แก่ การเกิดอุทกภัย วาตภัย ความแห้งแล้ง น้ำเสีย และอากาศเป็นพิษ นอกจากนี้ยังได้มีการริเริ่มมาตรการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อมตลอดจนช่วยฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ

การทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่สำคัญก็คือ การทำลายป่าธรรมชาติ ได้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อใช้พื้นที่ทำการเกษตร และเพื่อการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ทั้งที่ถูกต้องตามกฎหมาย และที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย นอกจากทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรดินและแหล่งน้ำก็ได้ถูกนำมาใช้อย่างไม่เหมาะสม ทำให้เกิดปัญหาดินเสื่อมสภาพและเกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

รัฐบาลไทยได้ส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม ในการพัฒนาโครงการต่าง ๆ และเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นแสดงความสามารถในการพัฒนาท้องถิ่นด้วยตนเอง (Local Self Development) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการพัฒนา นอกจากนี้ยังได้เปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม ในการเป็นสมาชิก หรือเป็นคณะกรรมการของหมู่บ้านหรือตำบล เพื่อพิจารณาและตัดสินใจเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาของตัวเอง ซึ่งก็เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมและมีความสำนึก ในการแก้ไขปัญหาในชุมชนของเขาด้วยตัวของเขาเอง แต่ในทางปฏิบัติแล้วการมีส่วนร่วมดังกล่าว ของประชาชนในท้องถิ่นยัง

ขาดซึ่งความสามารถในการตัดสินใจ หรือการแสดงความคิดเห็น และการเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งส่วนมากการวางแผนพัฒนาเพื่อการจัดทำโครงการต่าง ๆ มักจะถูกกำหนดโดยเจ้าหน้าที่ หรือบุคคลที่อยู่ภายนอกชุมชน (Outsiders) ในลักษณะของการวางแผนจากข้างบน (Topdown Planning) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Andrew Turton (1987) ที่อธิบายว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นของประเทศไทยนั้นประสบความสำเร็จในลักษณะของปัจจัยภายใน (Internal) ได้แก่ การขาดจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชนของตนเอง เนื่องจากหน่วยงานของรัฐจะเป็นผู้กำหนดนโยบายหรือโครงการต่างๆ นอกจากนี้ประชาชนในท้องถิ่นมักเชื่อถือและให้ความเคารพต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐ และเขามีความเชื่อว่า ถ้าตัวเขาไม่ได้มีส่วนร่วมในโครงการก็ไม่มีปัญหาอะไรเพราะคนอื่นสามารถทำให้โครงการนั้นดำเนินการต่อไปได้ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล

ชุมชนบ้านโป่ง ตั้งอยู่ ณ บริเวณหมู่ที่ 6 ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ประมาณ 6 กิโลเมตร พื้นที่บริเวณที่ตั้งชุมชนเป็นที่ราบเชิงเขาติดกับบริเวณผืนป่าอนุรักษ์ที่สมบูรณ์ จำนวน 3,686 ไร่ ที่กรมป่าไม้มอบให้มหาวิทยาลัยแม่โจ้ดูแลและศึกษาวิจัยเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าไม้ และการวิจัยเพื่ออนุรักษ์พันธุกรรมพืช ประชาชนชาวบ้านโป่งประกอบอาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลัก และมหาวิทยาลัยแม่โจ้ได้ดำเนินงานโครงการพัฒนาบ้านโป่ง ซึ่งเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในการพัฒนาอาชีพเกษตรกร เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่กันไป บริเวณพื้นที่ป่าอนุรักษ์เหล่านี้นับเป็นผืนป่าที่สมบูรณ์ และเป็นแหล่งต้นน้ำห้วยแม่โจ้ โดยมีตาน้ำผุดที่ชาวบ้านเรียกว่า “หัวปลิง” ซึ่งเป็นบริเวณกว้าง และมีพืชพรรณนานาชนิดตามระบบนิเวศในผืนป่าเป็นป่าเบญจพรรณ มีพืชพรรณหลากหลายชนิด โดยเฉพาะพืชและผักสมุนไพร จึงนับว่าเป็น “ซูเปอร์มาร์เก็ต” ของชาวบ้านโป่งมาโดยตลอด โครงการพัฒนาบ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรตามทฤษฎีใหม่ ลดการใช้สารเคมี มีการปลูกผักปลอดสารพิษ ไม้ผลและการปลูกไม้ดอกเพื่อการค้า ซึ่งมีผลให้ชาวบ้านมีรายได้สูงขึ้นและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินพื้นที่บ้านโป่ง เมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2521 ได้มีพระราชกระแสว่า “ทุกวันนี้ประเทศไทยยังมีทรัพยากรพร้อมมูล ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคล ซึ่งเราสามารถนำมาใช้เสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์และเสถียรภาพอันถาวรของป่าไม้เมืองไทยได้เป็นอย่างดี ข้อสำคัญเราต้องรู้จักใช้ทรัพยากรนั้นอย่างฉลาด คือไม่

นำมาทุ่มเทใช้ให้สิ้นเปลือง โดยไร้ประโยชน์ไม่คุ้มค่า หากแต่ระมัดระวังใช้ด้วยความประหยัด รอบคอบด้วยความคิดพิจารณาตามหลักวิชาการ เหตุผลและความถูกต้องเหมาะสม โดยมุ่งถึง ประโยชน์ที่แท้จริงที่เกิดแก่ประเทศชาติ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตที่ยาว” และได้มีพระราชกระแสรับสั่งให้สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้หาช่องทาง เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาต้นน้ำห้วยแม่โจ้ และพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกในฤดูแล้งแก่ราษฎรบ้านโป่งและบริเวณใกล้เคียง เพื่อให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ จึงได้ประสานงานกับสำนักงานชลประทานที่ 1 เชียงใหม่ สํารวจสภาพพื้นที่ทั่วไปและแหล่งน้ำ โดยขอรับการสนับสนุนจากทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน เพื่อจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในนามโครงการอนุรักษ์ศึกษาและพัฒนาป่าบ้านโป่ง และต่อมากรมป่าไม้ได้อนุญาตให้ใช้พื้นที่ เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นไปตามพระราชดำริ จึงได้จัดตั้งเป็น “โครงการพัฒนาบ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ” เพื่อเป็นแหล่งศึกษา วิจัยสำหรับระบบนิเวศและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะดิน น้ำ และป่า และเพื่ออนุรักษ์ป่าต้นน้ำห้วยแม่โจ้ ตลอดจนสนับสนุนส่งเสริมอาชีพเกษตรกรและอาชีพอื่นให้ราษฎรมีฐานะดีขึ้น (โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช, 2539)

จากรายละเอียดของความเป็นมาดังกล่าวข้างต้น การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นภาระกิจที่สำคัญของประชาชนและชุมชนในท้องถิ่น โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน ในการมีส่วนร่วมขึ้นอยู่กับกลุ่ม และปัจจัยที่มีอิทธิพล ตลอดจนผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับว่ามีความแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร

ดังนั้น เพื่อตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการฟื้นฟู บูรณะ ให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งควบคุมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม การศึกษานี้จึงสนใจศึกษาระดับการมีส่วนร่วม และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนบ้านโป่ง ในการรักษาสภาพป่าเป็นพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) และสามารถสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านโป่ง
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระดับการมีส่วนร่วม ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านโป่ง

สมมติฐานในการวิจัย

1. อาชีพ ระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่ และระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่ม ที่แตกต่างกันมีระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ต่างกัน
2. การได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการได้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนาบ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านโป่ง ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นิยามศัพท์เฉพาะ

เพื่อให้การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มีความเข้าใจในความหมายของคำบางคำ จึงให้คำจำกัดความ ดังนี้

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนของชุมชนบ้านโป่ง มีการกระทำในลักษณะการทำงานร่วมกัน มีความต้องการร่วมกันและดำเนินการร่วมกัน ในการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม การรับประโยชน์ และการประเมินผล ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ป่าไม้ ดิน และแหล่งน้ำ ในพื้นที่โครงการพัฒนาบ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการใช้ประโยชน์ควบคู่ไปพร้อมกับการฟื้นฟูให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งควบคุมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านโป่ง ได้แก่ ป่าไม้ ดิน และแหล่งน้ำ

ป่าไม้ หมายถึง พื้นที่ป่าอนุรักษ์ และป่าเสื่อมโทรมในพื้นที่โครงการพัฒนาบ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ดิน หมายถึง ที่ดินที่ชุมชนใช้ประโยชน์ของโครงการพัฒนาบ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

แหล่งน้ำ หมายถึง แหล่งน้ำที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการอุปโภค และบริโภค ทำการเกษตร และเกมส์กีฬา ได้แก่ น้ำห้วยแม่โจ้ และอ่างเก็บน้ำห้วยแม่โจ้

ปัจจัยที่มีอิทธิพล หมายถึง ตัวที่กำหนดที่มีอิทธิพลต่อระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านโป่ง ได้แก่ อาชีพหลัก ระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่ ระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่ม การได้รับการได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และการได้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนาบ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

อาชีพหลัก หมายถึง อาชีพที่ได้ประกอบในการเลี้ยงชีพ และครอบครัว

อาชีพรอง หมายถึง อาชีพที่ทำเสริมเพื่อเพิ่มรายได้

ระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่ หมายถึง ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านโป่ง

ระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่ม หมายถึง ระยะเวลาการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม

ผู้นำ กลุ่มอนุรักษ์ป่าบ้านโป่ง กลุ่มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และกลุ่มส่งเสริมอาชีพ

การได้รับข้อมูลข่าวสาร หมายถึง การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากแหล่งข่าวต่าง ๆ ได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ การประชุมผู้ใหญ่บ้าน

การได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การได้รับประโยชน์จากป่าไม้ ดิน และแหล่งน้ำ ได้แก่ ผลผลิต รายได้เพิ่ม ทำการเกษตร เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเป็นเกมส์กีฬา

การได้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนาบ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ หมายถึง ประชาชนในท้องถิ่นมีงานทำ มีรายได้เพิ่ม เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีเกี่ยวกับการเกษตรจากนักวิชาการของโครงการ ตลอดจนทำให้คุณภาพชีวิตของชุมชนดีขึ้น

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงพรรณนา ที่มุ่งศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านโป่ง ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะว่าประชาชนในชุมชนเป็นผู้เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การตัดสินใจ การดำเนิน

การ การได้รับประโยชน์ และการประเมินผล ตลอดจนการเข้าร่วมกิจกรรม โครงการพัฒนาบ้านโป่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ นอกจากนั้นประชาชนในชุมชนบ้านโป่งเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้การดำเนินงานในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม มีความสะดวก และคล่องตัว ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ตามตัวแปร ดังต่อไปนี้

1. ตัวแปรอิสระ ได้แก่
 - 1.1 อาชีพ (หลักและรอง)
 - 1.2 ระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่
 - 1.3 ระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่ม
 - 1.4 การได้รับข้อมูลข่าวสาร
 - 1.5 การได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 - 1.6 การได้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนาบ้านโป่งฯ
2. ตัวแปรตาม ได้แก่ ระดับการในการมีส่วนร่วม
 - 2.1 การตัดสินใจ
 - 2.2 การดำเนินงาน
 - 2.3 การได้รับประโยชน์
 - 2.4 การประเมินผล

